

DIDAKTICKÁ ANALÝZA UČIVA

myšlenkový průnik do učební látky s cílem vystihnout a využít její výchovnou a vzdělávací hodnotu -----dokonalé zvládnutí a pochopení učební látky učitelem - uvědomit si, komu je třeba učivo zprostředkovat.

J. Skalková vymezuje didaktickou analýzu učiva jako hlubší myšlenkovou činnost učitele, která mu umožní z pedagogického hlediska proniknout do učební látky a vystihnout její výchovnou a vzdělávací hodnotu.

Didaktická analýza učiva je v podstatě **kombinací analýzy základních pojmů a vztahů** v učivu, včetně jejich logického systému, **analýzy základních činností**, které žáky přivedou k pochopení a osvojení učiva, ale i **analýzy** výchozích i následných **mezipředmětových vazeb** v učivu.

Provést didaktickou analýzu učiva znamená uvědomit si jeho skladbu, najít jeho jednotlivé komponenty, např. pojmy, zákony, metody, dovednosti a návyky, logické operace ap.. Současně je však třeba určit jejich vzájemné vztahy, souvislosti s jinými oblastmi poznání (mezipředmětové vztahy), jejich ideové, etické a estetické působení na osobnost žáka (Maňák, 1984, s.95)

Didaktickou analýzu učiva provádí učitel směrem k stanovenému **výukovému cíli**.

Pokuste se samostatně navrhnout podobu takové analýzy učiva, která by byla použitelná pro Vaši přípravu na vyučovací hodinu - vyberte si třeba jen dílčí úsek, ale raději takový, který vás zajímá a ve kterém se dobře orientujete. Didaktickou analýzu této pasáže učiva proveďte tak, abyste ji byli schopni obhájit a prakticky využít.

TYPY ANALÝZY

Pojmová a vztahová analýza :

- vytvoření logické pojmové struktury v daném učivu - od známých, již osvojených pojmů a s respektováním systému základních pojmů postupuje k pojmům novým, odvozeným či vyvozeným,
- využívá pojmů pomocných a rozšiřujících
- respektuje hierarchii pojmů podle míry jejich obecnosti (pojmy obecné a zvláštní, nadřazené a podřazené).
- vztahy mezi pojmy

Pojmová analýza předpokládá dobrou orientaci v **z á k l a d n í m u č i v u** .

Základní učivo -

- učivo klíčové, fundamentální, které musí žáci zvládnout, aby měli na čem zakládat další učení a vzdělávání v dalších tématech, jiných předmětech, v následujících ročnících
- zvládnou jej všichni žáci (v rozdílné kvalitě) přímo ve škole (O.Chlup).

Učivo prohlubující a rozšiřující, příp. pomocné a doplňkové.

Rámcový postup při výběru základního učiva :

a) tabulace fakt, pojmů, vztahů a činností jako prvků učiva (návaznost na obecné

standardy)

b) posouzení těchto prvků učiva z hlediska jejich užitečnosti pro žáka na straně jedné a z hlediska obecně kulturního významu na straně druhé (tj. provést praktické analýzy jevů, skrývající se za tabulovanými slovy)

c) definitivní rozhodnutí o tom, co bude chápáno jako závazné minimum

Současná tendence ve výběru učiva - redukce encyklopedismu, formalismu a verbalismu ve vzdělání, tzn. omezit význam vědomostí a zdůraznit význam **vztahů a činností**

Pojmy: FAKT = informace, poznatek, skutečnost (pojmy, názvy, data)

VZTAH = souvislost, která nám umožňuje něco pochopit (např. hmotnost - rychlost, životní styl - zdraví ap.)

ČINNOST = uvědomělá aktivita, spojená s pozorováním, osvojováním strategií řešení problémů a s řečí, ve které získává žák individuální zkušenost.

Operační analýza je analýza činností a operací, které učitel a žáci provádějí s učivem, aby došlo k jeho osvojení, příp. aby bylo dosaženo výukového cíle. (učivem jsou nejen informace (vědomosti), ale i činnosti (dovednosti). Operační analýza vyplyne nejčastěji z rozboru učebních úloh, které si učitel pro žáky k dané látce připraví, případně volbou těchto úloh učitel prezentuje svůj didaktický záměr z hlediska učebních aktivit a zapojení dětí.

Příklad (prvouka, 2. ročník) :

1. Prohlédněte si obrázek a najděte všechny věci, jejichž názvy začínají písmenem k (žáci prohlížejí a vyhledávají).
2. Roztřídte je podle toho, jestli jde o zvířata, rostliny, nebo předměty do 3 skupin a запиšte do 3 sloupců (žáci třídí a zapisují).
3. Na dalším obrázku najděte a запиšte všechny názvy věcí, které byly i na předcházejícím obrázku (tzv. Kimova hra) - soutěžíme, kdo si zapamatoval nejvíce věcí (dětí koncentrují pozornost, paměť a zapisují).
4. Každý si vybere jednu věc, která je podle jeho názoru pro člověka skutečně nejužitečnější, a napíše o této užitečnosti alespoň 3 věty (dětí zvažují užitečnost, formulují věty a zapisují do sešitu).

Aktivity budou v hodině probíhat jak na straně učitele, tak na straně žáků. Cíl hodiny mohl být sdělen dětem takto: "V této hodině si každý z vás o sobě zjistí, jak si dokáže všimnout věcí kolem sebe a co o nich ví". Učitel výukový cíl mohl formulovat ve své přípravě takto : žáci spolehlivě identifikují písmena na začátku slov v mluvené řeči, dokážou jich používat jako kritéria výběru. Cílené rozvíjení pozornosti a paměti, cvičení základních myšlenkových operací (analýza, syntéza, třídění, zobecňování ap.) a rozvíjení schopnosti koncentrovaně vyjádřit vlastnosti věcí a jevů jako vlastní názor (formativní a výchovná oblast).

3.3. Analýza učiva z hlediska mezipředmětových vztahů je nutným předpokladem zajištění přirozených návazností učiva. Je to rozbor časové i obsahové návaznosti (kontinuity) učiva v rámci učebního plánu i osnov, jak v ročníku (horizontálně), tak i v průběhu celého studia (vertikálně). Předpokládá hluboké analyticko-syntetické zpracování učiva ve vyučovacích předmětech, které mají obsahovou nebo metodologickou souvislost. Tím, že se učivo představuje ve všech souvislostech, v integrované podobě, je poznávání žáků reálnější, děti látku lépe chápou a osvojují si učivo nikoli jen verbálně, pamětně, ale skutečně, použitelným způsobem. Prakticky to znamená, že učitel musí být důkladně obeznán s učebními osnovami, měl by u probíraných témat vědět, kdy, v

jakých předmětech a do jaké míry byla probírána blízká témata, jak je možno získaných vědomostí, dovedností a schopností využívat v dalším učení, příp. do jaké míry a v jaké kvalitě musí být učivo zvládnuto, aby děti byly schopny navázat další, zpravidla náročnější látkou.

4. Postup při provádění didaktické analýzy učiva

Protože komplexní didaktická analýza učiva je především **myšlenková činnost**, kterou učitel uplatňuje při přípravě na vyučování (u zkušeného učitele nemusí hluboká didaktická analýza učiva tedy nutně mít písemnou podobu - ta je potřebná většinou jen pro studijní účely v rámci pregraduální učitelské přípravy), pokusíme se nyní nastínit postup jejího provádění. Doporučíme následující kroky:

1. Ujasníme si **téma** jako součást **určitého tématického celku**, ověříme si jeho hodinovou dotaci podle časově tématického plánu (tj. kolik hodin mu můžeme věnovat, případně která dílčí pasáž učiva se bude probírat v konkrétní vyučovací hodině).

2. Připomeneme si, jakou funkci plní náš vyučovací předmět, jaké má **výukové cíle** v příslušném ročníku, odhadneme, jak se na jejich plnění může podílet učivo tématického celku, který budeme analyzovat, zformulujeme rámcově konkrétní cíl hodiny (s pomocí otázky, co si z hodiny odnesou žáci a jak si ověříme, zda se tak stalo).

3. Uděláme si konkrétní představu třídy, se kterou budeme pracovat, provedeme její **pedagogickou**, příp. **didaktickou diagnózu**. Ujasníme si, jaké nároky můžeme na žáky klást v celku, ale předběžně se soustředíme také na slabé a naopak nadané žáky. V rámci pedagogické diagnózy se také zamyslíme nad tím, co už žáci asi o nové látce vědí, jaké praktické kontakty s ní mohli mít.

4. Znovu si připomeneme, že **učivo tvoří obecně :**

a) **poznatky** (fakta, pojmy, vztahy, zákony) z oborů, které se vyučují. V osvojovacím procesu se stávají **vědomostmi**,

b) **senzomotorické výkony** (činnosti, operace, aktivity), které se v procesu vyučování stávají **dovednostmi**, v zautomatizované podobě **návyky**, při jejich tvořivém využívání se rozvíjejí ve **speciální schopnosti (talent)**,

c) **myšlenkové operace** a **poznávací činnosti**, které se při vyučování řešením intelektuálních úkolů podílejí na rozvoji **inteligence**,

d) **mravní a světonázorové normy a hodnoty**, které lze ve školní práci zpevňovat a pozitivně uplatňovat, což přispívá k jejich fixaci a interiorizaci v podobě pozitivních **postojů, potřeb, zájmů a volních a charakterových vlastností**.

Tím jsme si rovněž vyjasnili základní cílové struktury ve vyučování.

5. V učebním tématu najdeme stěžejní body, t.j. problémy, které vytvoří **základní strukturu učiva** a analyzujeme je z hlediska výukového cíle. Dáme je do souvislosti se zákony a principy, důležitými pro porozumění dané látce - což v praxi znamená, že provedeme **výběr základního učiva** a současně uvážíme motivační kontext, tvořící rámec vyučovací jednotky. Výběr základního učiva bude u různých učitelů z h r u b a stejný, ale strukturování, úrovní logické výstavby, příp. hodinová dávka učiva, a tedy jeho přiměřenost, srozumitelnost a zajímavost, budou silně poznamenány osobností konkrétního učitele.

6. Stejný význam jako výše uvedená "věcná stránka učiva" má i procesuální stránka osvojování látky (učivem jsou i postupy a činnosti), takže důkladně promyšlíme **navozované činnosti žáků**. Právě učební aktivity žáků podmiňují efektivnost vyučování. Činnosti žáků učitel promyšleně navozuje prostřednictvím vhodně formulovaných zadání - učebních úloh, na nichž bude učivo prezentovat, případně upevňovat, procvičovat nebo provádět kontrolu jeho osvojení žáky (operační analýza).

7. Paralelně učitel řeší otázky **výběru vyučovacích metod, forem a prostředků včetně učebních pomůcek** a materiálů, se kterými budou žáci i on sám ve vyučování pracovat. I tento výběr činí s ohledem na stanovený výukový cíl a respektuje při tom psychohygienické zásady.

8. A konečně dobře zvážíme, jaké **výchovné hodnoty** učivo obsahuje samo o sobě, nebo které hodnoty nabízejí zvolené metody a formy vyučování. Uvažujeme tedy, které momenty učiva budeme zdůrazňovat, abychom naplnili také výchovné a formativní cíle vyučování.

Smyslem takovéto didaktické analýzy učiva je vytvořit si jasnou představu toho, co se bude ve vyučování s učivem dít, aby byl vytvořen co nejschůdnější most, po kterém učitel zprostředkuje všem žákům učební látku "rychle, příjemně a napevno" (Komenský). Mějme při tom skutečně na mysli, že úkolem učitele je vyložit, vysvětlit, objasnit, naučit, nikoli zkomplikovat a zamlžit.

SHRNUTÍ

Didaktickou analýzu učiva lze charakterizovat jako hluboké myšlenkové proniknutí do učiva s cílem vystihnout a využít optimálně jeho vzdělávací a výchovnou hodnotu. Učitel ji provádí v rámci projektování výuky a s ohledem na výukový cíl si při tom vytváří co nejucelenější představu o tom, jak bude prezentace učiva v hodině probíhat ve smyslu vytvořit jakýsi "most", po kterém zprostředkuje látku všem žákům tak, aby vyučování probíhalo "rychle, příjemně a napevno" (syntetizující vyústění).

Didaktická analýza učiva má 3 základní oblasti: 1) analýza pojmová a vztahová (směřující k vytvoření logické pojmové struktury v učební látce), 2) analýza operační (analýza činností, kterými bude tento systém žáky osvojen, kterými bude dosaženo výukového cíle), 3) analýza mezipředmětových vztahů (vycházející ze vstupní obsahové analýzy učebních osnov a vstupní diagnózy vědomostí žáků a směřující k integraci nového učiva do stávajícího systému).

Rámcový myšlenkový postup při provádění didaktické analýzy učiva:

1. upřesnění tématu
2. pedagogická diagnóza třídy
3. stanovení výukového cíle
4. analýza mezipředmětových vztahů
5. vytvoření pojmové struktury (pojmy známé a neznámé, hlavní a vedlejší, základní a rozšiřující ap., analýza vztahů mezi pojmy),
6. analýza činností a aktivit, které je třeba vykonat, aby bylo dosaženo výukového

cíle,

7. promyšlení arzenálu vyučovacích prostředků (komplexní postupy, formy, pomůcky)

8. promyšlení motivačního rámce vyučovací hodiny, scénář hodiny

9. výchovné využití tématu